

ЛІНГВОКУЛЬТУРНА ОСОБИСТІТЬ БЛАЗНЯ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ У. ШЕКСПІРА)

В статті проводиться аналіз мовної особистості англійського блазня у творах У. Шекспіра. Визначається його роль в побудові системи культурних цінностей в Англії XVI століття. Характеризуються особливості комунікативної поведінки блазня.

Ключові слова: мовна особистість блазня, стилістичні прийоми, комунікативна поведінка.

Скриль О. И. Лингвокультурная личность шута (на материале произведений У. Шекспира). – Статья.

В статье проводится анализ языковой личности английского шута в произведениях В. Шекспира. Определяется его роль в построении системы культурных ценностей в Англии XVI века. Характеризуются особенности коммуникативного поведения шута.

Ключевые слова: языковая личность шута, стилистические приемы, коммуникативное поведение.

Skryl O. I. Linguocultural personality of a fool (on the material of the plays by W. Shakespeare). – Article.

The article analyzes the linguistic identity of the English fool in the works by William Shakespeare. His role in building a system of cultural values in the XVI century England is also determined. Peculiar features of communicative behavior of a fool are characterized.

Key words: language personality of a fool, stylistic devices, communicative behavior.

В сучасних лінгвокультурологічних дослідженнях значна увага надається проблемі мовної особистості як носія культурно-мовних та комунікативно-діяльнісних цінностей та знань. Наразі це – ключове поняття психолінгвістики, соціолінгвістики, лінгвокультурології, прагмалінгвістики тощо. Без аналізу змісту вищезгаданого поняття неможливий адекватний опис культури, суспільства. Тобто місце будь-якої реалії в системі цінностей може бути визначено лише через ту роль, яку відіграє по відношенню до цієї реалії людина. Термін «мовна особистість», який набирає все більшої поширеності, можна зустріти у працях зарубіжних та вітчизняних науковців: І. Голубовська, В. Карасик, Ю. Караулов, В. Красних, В. Наумов, В. Самохіна, О. Селіванова та інші. Проте трактування цього поняття, як зазначають вчені, не є однозначним.

Мета даної статті – узагальнити погляди сучасних вчених-лінгвістів, щодо поняття мовна особистість та схарактеризувати шекспірівського блазня як елітарну та нестандартну лінгвокультурну мовну особистість. В представленій роботі зроблена спроба розкрити комунікативні здібності шекспірівського блазня XVI століття та охарактеризувати особливості використання ним певних стилістичних прийомів у різних типах дискурсу та визначити вплив такої мовної особистості на культуру Англії в цілому.

Мета передбачає такі завдання: здійснити аналіз дискурсу британської мовної особистості блазня XVI століття на матеріалів творів У. Шекспіра; описати особливості використання ним стилістичних прийомів та їх роль в англійській картині світу; визначити функцію висловлювань шекспірівського блазня в залежності від контексту. Об'єктом дослідження є особистість блазня на матеріалів творів У. Шекспіра. Предметом дослідження стали комунікативні особливості

створення експресивності у мові шекспірівського блазня XVI століття.

Поняття, «людина» нерозривно пов'язане з поняттям, «особистість». Людина набуває статусу особистості у соціумі. Отже, соціальна сфера і є одним з тим факторів, який творить особистість, включаючи й мовну особистість, яка являє собою наскрізну ідею, що, як показує досвід її аналізу і опису, пронизує різні аспекти вивчення мови і одночасно руйнує межі між дисциплінами, що вивчають людину. Так, в англійській лінгвокультурі виділяють соціально-культурний тип британського блазня, який істотно вплинув на розвиток гумористичного дискурсу в Англії.

Аналізуючи мовну особистість в цілому, увага дослідників, в основному, зосереджена на вивченні певного збірного образу, індивіда, що представляє той або інший соціальний колектив, мовна діяльність якого є похідною соціального поводження, його, «планом вираження» [3, 59].

Зокрема, В. Наумов розглядає мовну особистість як, «певного індивіда, що користується мовою і творить її». Мова, у свою чергу, тлумачиться як «людський феномен, а не як абстрактна сутність». Мовна особистість розуміється як носій мови, здатний реалізувати в мовній діяльності якусь сукупність мовних засобів, що характеризують певну частину мовного колективу (соціальну групу) у даний проміжок часу [3, 11-12].

В. І. Карасик визначає мовну особистість як складне утворення, єдність, яка змінюється, в якій співіснують різні соціально-ситуативні ролі, модуси поведінки, рівні комунікативної компетенції, а також суцільно індивідуальні особливості [2, 6]. Для лінгвіста важлива, насамперед, «мовна особистість» та її комунікативна діяльність.

Одним із модусів буття людини в мові є людина, яка сміється (homo ridens). Соціокультурне

буття особистості, що жартує, має дві іпостасі – блазень, як професіонал, як інституціональна роль (блазень при королі чи господарі) і жартівник як психологічний тип особистості, людина схильна до жартів [4, 385].

У рамках дослідження інтерес викликає комунікативно-виконавська майстерність особистості, в якій виявляються багато її навиків, і, перш за все, навик емоційно-психологічного саморегулювання, як управління своєю психофізичною органікою, внаслідок чого досягається адекватна комунікативно-виконавська діяльність емоційно-психологічного стану. Експресивні навик комунікативно-виконавської діяльності прийнято розглядати як систему умінь, що створюють єдність голосових, мімічних візуальних і моторних фізіолого-психологічних процесів. По своїй суті це – навик самоврядування виразної сфери комунікативно-виконавської діяльності. Експресивні навик особистості блазня виявляються у культурі мовних висловів, які підкріплюються жестами, позами, емоційно-мімічними висловами, що приводить до гумористичного ефекту.

Проведений аналіз доводить, що комунікативну культуру особистості англійського блазня можна розглядати як систему якостей, що включає: творче мислення, тобто його гнучкість та нестандартність, внаслідок чого спілкування постає як вид соціальної творчості; культуру мовної дії, що включає простоту і ясність викладу думок, образну виразність і чітке аргументування, адекватний ситуації спілкування тон, темп, інтонацію, дикцію; культуру самоналаднання на спілкування і психоемоційну регуляцію свого стану; культуру жестів; культуру сприйняття комунікативних дій партнера по спілкуванню; культуру емоцій як вираз емоційно-оцінних думок в спілкуванні та інші.

Шекспірівським блазням властиве нестандартне мислення, що виражається в їх своєрідних міркуваннях, які пройняті філософськими ідеями і наповнені цитатами з творів римських поетів, наприклад, Овідія. Ми бачимо яскраве, емоційне аргументування своїх думок, яке насичене гумором і стилістичними прийомами, що допомагає досягти своєї мети, яка полягає в тому, щоб розважати свого господаря і розплющувати йому очі на те, що від нього втаюють.

Існування блазня «при королі» як інституціональної ролі завершилося з закінченням епохи Відродження, проте сучасним аналогом середньовічного блазня як інституціональної ролі є сатирики, гумористи. Жартівник як комунікативна особистість є інваріантом низки реальних типажів – «блазня горохового», «весельчаки», «жартівника-циніка». Дані типажі стійко відрефлексовані мовною свідомістю, що відбилося в існуванні багатьох рольових номінацій, в моделях їх поєднання, в контекстах метамовної рефлексії.

Поводження з господарем як з приятелем було головною втіхою самих блазнів. Крім того спілкування проходило в зверхній манері та навіть з певним відтінком зневаги та непокори. Він споглядав події як істинний мудрець. Найцікавішим фактом є те, що стилістика мови блазня дає підстави стверджувати, що це була єдина розумна особистість, якого вважали самим дурним. Блазень виступав не тільки у ролі розважальника, але й клоуна-філософа, гірко мудреця та порадника [1, 50].

Його особа вважалась «коронованою», адже, його ковпак – це та ж корона наче вивернута навиворіт. Блазень уособлював тінь влади, її дзеркальне відображення і за сумісництвом таємного наставника. Це можна пояснити тим, що хоча б хтось повинен був мати право, обходячи етикет, говорити правду без образ. Хоча існувала одна умова: правда повинна була звучати дотепно.

Слід зазначити, що здавна кожний поважачий себе монарх вважав за необхідне тримати при дворі блазня для забави та розваг. Винятком не були й англійські королі. В Британії блазень називався «fool», що в буквальному перекладі означає «дурень». Він був загальноприйнятим дурнем і міг без наслідків говорити правду, так як він знаходився на державній службі і мав певного роду дипломатичну недоторканість [1, 50].

Образ англійського блазня в британській культурі легко вирізнити завдяки яскравим типажам У. Шекспіра. Він є своєрідною ланкою в побудові типу даної культури. Блазень є другорядним героєм, але завдяки своїй неординарності, яка полягає в тому, що це єдиний персонаж того століття, якому дозволялося говорити правду не дотримуючись правил етикету, при цьому інтерпретуючи події, що відбуваються, жартами і дурощами, ми можемо сприймати його як головного героя. Так, персонажі творів У. Шекспіра – це люди з потішною, чудернацькою поведінкою часто захоплені певним родом діяльності інтелектуально розвинуті. Хоча часто за своїми жартами ці типажі приховують свої істинні думки і переживання. Це натурі чуттєві, комізм їх інтелектуальний.

У контексті дослідження важливо зазначити, що головною функцією блазня була донести правду до свого господаря, що й передбачало його високий інтелект. Цей типаж володів практично усіма жанрами комічного. Крім того, його мовленнєва майстерність передбачає вміння не просто бути виконавцем гумористичних текстів, а ще й створювати свої власні. Все це свідчить про наявність високої мовленнєвої культури [4, 386].

У. Шекспір показує світу загострений гумор придворних блазнів. Серед незабутніх образів наділених справжніми людськими характеристиками – Йорик, Оселок, Фесте, Фальстаф та інші. Це – відомі знавці у сфері філософії, пси-

хології та літератури, що знаходить своє відображення в їхній мові: *Touch: I do remember a saying, 'The fool doth think he is wise, but the wise knows himself to be a fool' (5, 538).*

Це вислів блазня з п'єси У. Шекспіра «As You Like It», Оселка. Автор не просто так назвав героя Touchstone. Так в Англії називали пробний камінь, яким в давнину перевіряли чистоту золота чи срібла. Цю роль і повинен був виконувати блазень [1, 51].

Як видно із прикладу, це – розумний жартівник, який відрізняється нахилами до лінгвістичного парадоксу та гротеску. Невипадково автор називає його «глибоко мислячим» жартівником. Питання моралі та честі постійно турбують Оселка. Комунікативні мотиви й цілі комуніканта роз'яснюють вибір ним конкретних мовних засобів та стилістичних прийомів, вербальних і невербальних засобів спілкування. *Touchstone: I did dislike cut a certain courtier's beard: he sent me word, if I said his beard was not cut well, he was in mind it was: this is called «retort courteous». If I sent him word again, it was not well cut, he would send me word, he cut it to please himself: this is called «quip modest». If again, it was not well cut, he disabled my judgment: this is called «reply churlish». If again it was not well cut, he would answer, I spake not true: this is called «reproof valiant»: if again, it was not well cut, he would say, I lie: this is called «countercheck quarrelsome»: and so to «lie circumstantial», and «lie direct» [5, 541].*

Блазень XVI ст. не тільки добивається комічного ефекту, але і показує себе як освічену, ерудовану людину, яка прямо висловлює свою думку про інших людей. В своїй промові він використовує визначення понять семикратною спростованою брехні, а також наводить приклад до кожного з них, що допомагає нам більш точно і ясно розпізнати його мову.

Слід також зазначити, що свідомість блазня – свідомість людини, позаду якого стоїть багатовікова досвід простого народу, його самих незабезпечених верств, тих, хто горбом своїм пізнав істину, складову сутність панівного світопорядку. Саме простий люд першим зазнав те, що потім узагальнили філософи та соціальні мислителі. Задовго перед тим вони опанували кілька простих істин, і із них те, що місце людини у життя визначається володінням власністю. Саме вони знали, яку влада дає людям багатство.

Мова Оселка характеризується численним використанням фразеологізмів, в тому числі, й в цілях мовної гри. Як показує аналіз, блазень ніколи не користується шаблонними сталими виразами. Він віддає перевагу обіграванню фразеологізмів як стилістичного засобу для реалізації функції висміювання. Високий рівень креативності як риса елітарної мовної особистості проявляється у

вмінні пародіювати фразеологізми та створювати нові по аналогії з тими, що існують: *Touchstone: Come, shepherd, let us make an honourable retreat; though not with bag and baggage, yet with scrip and scrippage [5, 332].*

Аналізуючи мовлення шекспірівських блазнів, можна зазначити, що вони володіють характеристиками нестандартної мовної особистості, створюють тексти будь-якого об'єму, жанру, функціонального стилю, та легко переключаються з одного стилю на інший.

Так, блазень графині Олівії Фесте з комедії «The Twelfth Night» блискуче виконує роль священника, вміло вводячи в мовлення такі елементи релігійного дискурсу як лексика проповідника (*Peace in this prison!, Fie upon you!*), латинізми, алюзії до біблійного сюжету:

Malyolio: I am not mad, Sir Topas. I say to you this house is dark.

Feste: Madman? Thou errest. I say there is no darkness but ignorance, in which thou art more puzzled than the Egyptians in their fog [6, 9].

Лексика релігійного дискурсу також присутня у мові блазня. Це тому, що в його оточенні є священник, з яким Фесте веде розмови. Він розважає компанію сера Тобі, яка жартівна мимоволі. Саме тому Фесте здатен з легкістю наслідувати стиль філософських творів. Наступний вислів він приписує невідомому філософу. Хоча, з його ж слів – це його власне творіння: *Feste: Bonos dies, Sir Toby. For, as the old hermit of Prague, that never saw pen and ink, very wittily said to a niece of King Gorboduc, «That that is, is»; so I, being Master Parson, am Master Parson; for what is «that» but «that» and «is» but «is»? [6, 99].*

Достатньо високий рівень комунікабельності – основна характеристика Шекспірівських блазнів. Вони легко вступають у контакт, не намагаються без серйозної причини вийти з контакту, рідко уникають вступу у контакт, прагнуть спілкування та розширення кола знайомств, мають великий комунікативний досвід і солідну комунікативну компетенцію, їхні жарти наповнені глибоким філософським сенсом. Саме комунікативні властивості дозволяють їм блискуче виконувати свій основний професійний обов'язок – просвітити та повчати господаря, відкривати йому очі на істинне положення речей. Автор розкриває моральний, людський зміст образу блазня, який повною мірою втілює вільну особистість Ренесансу.

Проведений аналіз засвідчує, що шекспірівські комедії відображають реальний розквіт людської особистості в епоху Відродження. Однією з них є блазні У. Шекспіра, які відчують себе власителями долі та самі змінюють оточуючий світ. Описані вище характеристики комунікативної поведінки типажу британського блазня є основними ознаками даного комунікативного типу мовної

особистості XVI століття в Англії. За своїми мовленнєвими характеристиками блазня XVI століття можна відносити до елітарного та нестандартного типу мовної особистості. Проведене дослідження відкриває нові перспективи аналізу особливостей

поведінки мовних особистостей у творах У. Шекспіра виявити культурологічні класифікації особистостей-жартівників, що передбачають виділення тих особистісних типів, які істотно вплинули на поведінку представників даної культури.

Література

1. Гамбург Л. О. Сэр Джон Фальстаф, мистер Пиквик, Дживс и все-все-все...: Англ. юмор, его лит. и реал. Герои / Л. О. Гамбург. – К.: Грамота, 2003. – 272 с.
2. Карасик В. И. Лингвокультурный типаж: к определению понятия / В. И. Карасик, О. А. Дмитриева // Аксиологическая лингвистика: лингвокультурные типажи: Сб. науч. тр. / Под ред. В. И. Карасика – Волгоград: Парадигма, 2005. – С. 5-25.
3. Наумов В. В. Лингвистическая идентификация личности / В. В. Наумов. – М.: КомКнига, 2006. – 240 с.
4. Шейгал Е. И. Шут и шутник: профессия или хобби? / Е. И. Шейгал // Жанры речи: Сб. науч. статей. – Саратов: Изд-во ГосУНЦ «Коледж», 2005. – Вып. 4. – С. 385-399.
5. Shakespeare W. As You Like it / W. Shakespeare // The Portable Shakespeare. – L.: Penguin Books, 1987. – P. 467-552.
6. Shakespeare W. The Twelfth Night / W. Shakespeare. – L.: Penguin Books, 1994. – 126 p.